

guna *ley* dels nostres Emperadors --- renunciant en aquella *ley* que féu --- Cèsar, la qual se nomena *ley* de més valer, la qual és a favor de donzelles, viudes e pubiles», JoMartorell (Ag., § 132, 191.1f.).

«Plau-me encara parlar la llengua d'aquells savis / que ompliren l'Univers ab llurs costums e lleys, / la llengua d'aquells forts que acataren --- / defengueren llurs drets ---», Aribau; «demana la fitora y a Júpiter lo llamp: / pus si la mar lligares ab lleys, oh Barcelona, / llampecs un dia foren tes barres en lo camp!», Verd. (*Atl.* 1, 70c); «El poble, interrogat pel cònsol, feia la llei; mes la plebs --- feia el plebiscit, que d'ençà de la llei Hortensia, tenia totes les virtuts de la llei», Coromines (*O. C.*, 1405b); «—És ell qui s'hauria de bellugar o entornar-se'n. —A drete llei sí», Ruyra (*La Parada*, p. 49); «així és com ha de ser lo cànen de veres, i aqueixa és la *lèi* de Déu», frase de qualsevol pagès (Montferri, 1964).

No podent aturar-nos ací en accs. secundàries i fraseologies, aspectes ben atesos, i tan generosament, en els *DFa.*, *DAG.* i *AlcM.*, em cenyeix a un parell d'indicacions menys accessibles. Donat el sentit jurídic tan imperiós i fonament arrelat en la consciència del nostre poble, i en la ment de la nostra pagesia, no crec que ho encertin els qui parteixen de la llei religiosa, ni de les tres lleis monoteistes o altres tals ultraterrenes, els qui volen explicar-se per què en català popular *lleï* ha esdevingut sinònim de 'amor' o de 'mena'¹ (però sí que l'home del poble confia en les lleis del cor, i respecta tota llei de justícia): «no em té gens de llei, li he posat llei» (*DAG.*); «és una llei d'arbre que no engruixeix: no serveix per fusta», Montnegre (1931); «—Ací trobem que el millor és l'oliver arbequat de soca. - I dels altres, com ne dieu? - Oliver de *lèi*», Sarroca de Segre (1935) (pròpiament de lleis o menes diverses).

I són coses de tot el territori lingüístic que es constaten fins a Eivissa («ley, ley, clase, afecto», PzCabr.); però segons el mateix procés semàntic que ha conduït el ll. GENUS 'gènere', usat negativament, fins a significar 'gens', aquest valor ha pres també *lleï* en l'ús popular del Baix Empordà i Gironès: «enguany? No n'ha caigut *lèi*!» se'm planya parlant de la pluja un camperol d'Ullà (1958); i Mn. Serra havia registrat també la frase «no ha plogut ben llei» a Llagostera (*AORBB* v, 235).

Per a la doble pronúncia *lleï* (Bna. i cat. or. Sud) / *lleï* (cat. or. Nord), veg. *LleuesC.*, 250, i per al detall de l'evolució fonètica, Grammont, *RLR* LXII, 490. Car solament amb grans reserves podem remetre (per a alguna il·lustració suplementària, mesclada amb dades i judicis erronis) a Cornu, *Rom.* ix, 71, cf. *DECH* III, 639a21-31; Fouché, *RLR* LXIII, 176; i les gramàtiques històriques de Moll (p. 74) i Badia (p. 137).²

Molt intrigat se sent qui emprèn l'estudi del català antic en trobar-se amb la variant (*l*)*lig* (*liç*), freqüentíssima fins c. 1400, i encara admesa en el S. xv. L'explicació del duplicat *lleï*/*llig* es troba en el fet que hi hagueren dues pronúncies concurrents en l'època preliterària: la gent simple i l'ús normal de la llengua s'atigué a la pronúncia regular *lɛɣe* (on representem per

g un so molt palatal i fricatiu, semblant al de la g dels mallorquins *la guerra, Peguera*), on la g tendia ràpidament a fondre's o liquar-se amb la -ɛ final, quedant *ɣ*; d'altra banda l'ús emfàtic, comú en la boca de la gent de lleis i de clerecia, i ocasionalment utilitzat per qualsevol quan s'expressava amb afectivitat intensa, consistia a pronunciar *lɛɣe* amb g ben oclusiva i poc palatal, i amb è oberta, com fou normal en els cultismes (recordem els casos de *FIRA*, *ESGLÉSIA*, *MISTERI*, *PLATXÈRIA* etc.). Quan avançà l'evolució romànica, també aquesta g es palatalitzà (en mesura més moderada i més tardana), i la ɛ oberta davant palatal es canvià, segons l'evolució catalana, en *i*: tal com *MEDIUM* > *mig*, *LĒGIT* > *llig*, *FRIGIT* > *frig*, *DESĒDIUM* > *desig*, *RĒMIGIUM* > *remig* etc. (un cas tal existeix en la rara variant *reig* = *rei*).

En la variant *llig* trobem si fa no fa no menys accepcions ni gaire diferents que en *lleï*, però sempre en un to estilístic d'emfasi i amb predilecció per a les religioses i doctrinals: a) jurídica: «avinença *lig* venç» (val més un bon conveni que una llei, o un mal plet), *Consolat* (§ 187, Pard., p. 215), i segurament aplicat més que res al dret romà: «aquesta pena nayx de la constitució de la *lig* Si quis in tantam furoris pervenit audaciam ---», *CostTort.* (ed. Ol., 330); «quant plus devetz ésser amadors de justícia, tant més no cové vos fer frau a la *lig*», en un text de la segona meitat del S. XIII³ on tradueix *legi* de l'original llatí (*BABL* VII, 39).

b) 'lleialtat, bona fe': «Del lop, senyor, vos diré primerament que és una cruel bèstia, que no perdona res, ne serva fe ne *lig*, là on veu que ha carn en què puxa fermar la dent; per la qual crueltat és axí desconexent que tot servei que l'hom li faça és perdut», Eiximenis (*Terç*, cap. 498, NCL. VI, 133.18); «una cegonya --- respòs axí al leó --- entre ton estol e collegi n'ha d'axí vils, que són sens fe e sens *lig*, e sens tota conexença del món, e encara pijors que l'hom ---», *Terç*, cap. 497 (ib., 129.10).

c) 'Grau del metall' o 'classe en general', com en el doc. de 1354 (*BABL* v, 92) que donem amb context a propòsit de *nelleix*: «una costum, una moneda —de *lig*, de pes e de figura—, una cana --- una pes, una mesura, és en la ciutat e per tot lo terme de Tortosa», *CostTort.* (Ol., p. 59).

d) 'Religió', més freqüent que cap, i encara admès a mj. S. xv, com en els versos d'Ausiàs, on ja el context (*Déu* ---) mostra el sentit de 'confessió religiosa, religió a la qual és fidel algú': «No-m pens que Déu me done tal turment / que-m veja'l món, si pert lo meu desig: / no-m restarà sinó que mude *lig*, / car de tot l'als mon esforç és potent».⁵

Freqüent en textos lullians. «¿Li filosof antic hagen menys de visió / en lur enteniment que aquells qu'après só, / qui han *lig* e creença, 'speren resurrecció?», Lluïll (*Desconhort*, v. 444, NCL. III, 94); «¿e no sots tots en una *lig* e en una creença? —No só, responeren los tres savis, ans som diverses en creença e en *lig*, cor la un de nosaltres és juheu, e l'altre és cristià, e l'altre és sarrahí», id. (*Gentil*, p. 60; també 11, 62,